

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЧЧИНИ У БЛИЗЬКОСХІДНОМУ РЕГІОНІ

Мощенко Олександр Миколайович

Досліджуються причини зміни зовнішньополітичних акцентів Туреччини на користь Близького Сходу. Розглядаються інтеграційні та конфліктогенні тенденції на Близькому Сході як обставини реалізації зовнішньої політики Туреччини у регіоні. Проаналізовано найважливіші кроки Туреччини на шляху до закріплення регіонального лідерства. На прикладі конфлікту у Сирії показано широкі можливості Туреччини як арбітра міжнародних конфліктів.

Ключові слова: Туреччина, Близький Схід, Сирія, зовнішня політика, лідерство, конфлікти, арбітраж.

Нині Турецька Республіка (ТР) є активним членом світового співтовариства і здійснює багатовекторну зовнішню політику. З урахуванням певних труднощів, які виникли на шляху переговорного процесу щодо приєднання ТР до Європейського Союзу, викликають особливий інтерес інші напрямки її зовнішньополітичного співробітництва. Поряд із своїм головним пріоритетом євроінтеграції Туреччина вельми активно діє у Центральній Азії, на Кавказі, Балканах, Близькому і Середньому Сході, а також реалізує свої інтереси в Азії, на Далекому Сході, у Тихоокеанському регіоні, Латинській Америці та Африці [1].

Останніми роками ТР надає великого значення підтримці політичного діалогу та розвитку економічного співробітництва з арабськими країнами. Характерною особливістю зовнішньої політики ТР є те, що у політиці нинішнього уряду напрямку Близького Сходу приділяється основна увага при реалізації концепції «неоосманізму» [2]. За оцінками фахівців, починаючи з моменту падіння Османської імперії й донині Туреччина ще ніколи не проявляла в арабському світі такого рівня активності в дипломатичній, економічній та політичній сферах. В умовах невдач переговорних ініціатив щодо модернізації ісламських країн і провалу військових антитерористичних операцій ТР проявляє особливу зацікавленість цим регіоном і вважає сприятливими умови для утвердження її спрямовуючої ролі у процесах, що відбуваються на Близькому Сході.

Серед фахівців, які висвітлюють питання внутрішньої та зовнішньої політики ТР на сучасному етапі, слід виокремити таких учених, як А. Давутоглу, М. Агар, Л. Стоун. Значний внесок у вивчення цих проблем зробили російські політологи О. Гаджиєв, А. Арешева, А. Язькова, українські дослідники О. Волович, М. Воротнюк, С. Гринецький, В. Дергачов, Н. Мхитарян, С. Зінько. Проте більшість фахівців зосереджують свою увагу лише на питаннях євроінтеграції ТР, двостороннього співробітництва зі США та іншими країнами Заходу. Як наслідок, постає певна прогалина в наукових розвідках зовнішньої політики ТР щодо Близькосхідного регіону. Відповідно **мета даної статті** – проаналізувати форми взаємодії ТР із мусульманськими країнами протягом останніх років, визначити її роль у врегулюванні нинішньої кризи у Близькосхідному регіоні й зокрема дослідити шляхи її участі у стабілізації ситуації в Сирії.

Тенденції сучасних зовнішньополітичних процесів у Близькосхідному регіоні

Під час розгляду потенційних можливостей Туреччини в зовнішній політиці слід виходити з контекстуального аналізу її геополітичної ситуації, яка часто визначається як сприятлива. Складність розуміння геополітичних процесів на Близькому Сході зумовлена тим, що на цей регіон мають великий вплив США, країни Європейського Союзу, Росія та

Китай. Загалом у постбіполярний період політичні відносини мусульманських країн характеризуються зниженням числа відкритих міждержавних конфліктів, стабілізацією форм правління, модернізацією управління економічними процесами. Ключовими тенденціями в даних умовах залишаються регіональна інтеграція та збереження внутрішньодержавних конфліктогенних потенціалів.

На формування регіональних інтеграційних утворень у регіоні Близького Сходу впливають численні об'єктивні причини. До них можна віднести схожі природно-кліматичні умови, типову близькість потреб, подібність економічних проблем і завдань, що стоять перед країнами регіону, територіальне сусідство, що й визначає їх спільний шлях. У процесі економічного розвитку реалізується взаємодоповнювальний потенціал національних економік, особливо внутрішньогалузевого поділу праці, що також посилює інтеграційні імпульси. Країни, що розвиваються, створюють регіональні угруповання, щоб зміцнити свої позиції на багатосторонніх і двосторонніх переговорах у рамках СОТ, ЄС, МВФ, Всесвітнього банку. При відносно слабкій інтегрованості ринків товарів і капіталів різних за рівнем забезпеченості ісламських країн головним двигуном регіональної економічної інтеграції за останній п'ятнадцятирічний період став досить інтенсивний рух робочої сили між державами регіону.

Нерівномірність формування потенціалів у різних сферах і водночас культурна й історична близькість підштовхнули окремі групи країн до об'єднання. Поява таких субрегіональних політико-економічних угруповань, як Ліга арабських держав, Рада співпраці Арабських держав Перської затоки, Федерація арабських республік і т.д. свідчить про переміщення доцентрових тенденцій на Близькому Сході на субрегіональний рівень.

Разом з тим військові конфлікти на Близькому Сході залишаються нерозв'язаними, а лише тимчасово безуспішно стримуваними переважно зусиллями коаліцій західних країн. Протягом 2011–2012 рр. на Близькому Сході, в Північній Африці та Азії відбулися суттєві зміни – деякі держави внаслідок внутрішніх конфліктів і втручання ззовні взагалі перестали існувати, окремі з них розпалися на декілька і вже воюють між собою, в інших відбуваються важливі соціально-політичні трансформації [3; с. 579]. Більшість дослідників висновують, що дана кризова обстановка демонструє політичну залежність арабського Сходу від Заходу, його нездатність самостійно розв'язувати внутрішні проблеми [3, 4, 5].

Збереження конфліктної ситуації на Близькому Сході пояснюється наступним [4]: стійкість стереотипів конфліктного мислення та «образу ворога» в суспільній свідомості; все ще характерна для регіону в цілому інерція застосування сили, за допомогою якої, начебто, можна швидко і радикально вирішити ті чи інші проблеми; діяльність терористичних організацій, що фактично використовують вищезгадані тенденції у своїх політичних інтересах; використання самих цих організацій у своїх інтересах окремими державами, які через різні обставини виявилися нездатними забезпечити собі бажаний статус у регіоні та намагаються у такий спосіб хоч якось його підвищити.

З огляду на важливе економічне значення регіону для провідних країн Заходу, їх будь-яке втручання у справи країн Близького Сходу з метою досягнення стабільності видається їм виправданим. Нині роль досвідченого арбітра, який є носієм економічної та політичної модернізації й водночас природним складником ісламського світу, виконує Туреччина. З огляду на неможливість мирного розв'язання виключно силами західних країн ізраїльського питання, конфлікту в Іраку, хвилі протистоянь із застосуванням хімічної зброї у Сирії, військовим переворотом у Єгипті на ТР покладаються великі сподівання щодо віднайдення альтернативних шляхів подолання криз у регіоні.

Важлива роль Туреччини пояснюється не лише близькістю її моделі державотворення та економічної політики до європейської або американської, що, безумовно, контрастує порівняно з рештою ісламських країн. ТР має сильніші позиції, ніж більшість сусідніх з нею країн. Позиція ТР є особливо вигідною на тлі останніх подій. Як відомо, Єгипет значно послабив свої позиції за роки правління Х. Мубарака. Крім того, 4 липня 2013 р. вже новий опозиційний президент країни М. Мурсі був заарештований військовими, внаслідок чого в країні залишається невирішеною внутрішня ситуація.

Іншим прикладом є те, що після вторгнення США та їх союзників на територію Іраку ця країна перестала відігравати більш-менш значну роль на Близькому Сході. Стародавнім носієм цінностей ісламського регіону є Сирія, однак вона зазнала значних потрясінь у 2012–2013 рр., численних жертв, у тому числі в результаті застосування хімічної зброї, і фактично перебуває на межі громадянської війни. Саудівська Аравія, незважаючи на значні фінансові можливості, не настільки сильна, щоб бути справжнім лідером на Близькому Сході.

Стратегічні пріоритети, №4 (29), 2013 р.

Зовсім інша ситуація в Туреччині. Маючи стабільну ситуацію всередині країни, лояльне відношення сусідніх мусульманських країн, потужні економічні зв'язки та підтримку НАТО, вона впевнено здобуває роль арбітра між Заходом та ісламськими державами і сприймається як впливова держава, яка зайняла центральне місце в міжнародних відносинах у регіоні. Переслідуючи свої економічні та політичні цілі, ТР виграє на всіх фронтах і водночас є стратегічною опорою західних союзників. Крім того, Анкара виявляє контекстуальне розуміння при вирішенні проблем, що виникли після подій «арабської весни», і проявляє дипломатичну обережність щодо кожного з учасників процесу.

Зовнішньополітична стратегія Туреччини на Близькому Сході

Крім традиційного європейського вектора світської держави, ТР також цікавили відносини Близького Сходу, Кавказ, Чорноморський і Каспійський регіони. Останніми роками відбулася логічна перестановка геополітичних акцентів Туреччини з огляду на призупинення процесу євроінтеграції. Новий, більш послідовний і стратегічно обґрунтований етап формування зовнішньої політики Туреччини розпочинається після приходу до влади у 2002 р. Партії справедливості та розвитку (ПСР).

Сучасні зовнішньополітичні пріоритети ТР були сформовані на основі концепції «Стратегічної глибини», запропонованої міністром закордонних справ цієї країни, відомим науковцем Ахметом Давутоглу [6; с. 177]. У 2001 р. була видана його книга «Стратегічна глибина: міжнародна позиція Туреччини». Згодом ця праця стала сприйматися як виклад теоретичних основ політики, що отримала назву «нового османізму» [7]. Головною тезою автора є твердження, що зовнішня політика ТР незбалансована, оскільки з 1923 р. має сильний нахил у бік відносин із Західною Європою та США і водночас не приділяє належної уваги своїм інтересам в інших частинах світу, особливо на Близькому Сході, передусім у країнах – колишніх провінціях Османської імперії. А. Давутоглу вважає, що настав час, коли ТР має відігравати у регіоні принципово відмінну роль.

Підтримуючи цю ідею, нинішній турецький уряд відходить від традиційної політики невтручання в конфліктні події на Близькому Сході [8; с. 186]. Проте тривале невтручання раніше дозволяло країні утримуватись від конкретного вибору позиції на користь однієї

зі сторін під час багатьох конфліктів, що спалахували в арабському світі, і зберегло добросусідські відносини з країнами регіону. Оголошуючи стратегічну мету новоствореного уряду, міністр закордонних справ А. Давутоглу у підсумковій заяві під час конференції «Демократія, безпека і стабільність: погляд на події у світі і турецьку зовнішню політику» 2003 р. заявив про те, що унікальне географічне положення, історичний і дипломатичний досвід мають забезпечити ТР роль не лише регіональної, а й світової держави [9].

Одним із чинників, який підштовхнув уряд країни сконцентрувати найбільші зусилля саме на розвитку близькосхідного співробітництва, був невдалий досвід тривалих намагань інтеграції Туреччини до європейських економічних структур. Як відомо, ТР є членом НАТО і форпостом цієї організації на південному напрямку. Проте військова інтеграція не стала вирішальним чинником поглиблення інтеграції з країнами Євросоюзу [9]. Зовнішньоекономічні відносини виявились необхідним, але недостатнім чинником євроінтеграційного процесу для ТР [10; с. 66].

Як відзначають фахівці, 2005 р. став історичним для Туреччини, коли Єврокомісія пішла на безпрецедентний крок, а саме запропонувала нову для ЄС процедуру переговорного процесу. Зокрема, було передбачено можливість скасування переговорів у будь-який момент, якщо європейці запідозрять ТР у відступі від критеріїв членства, а також якщо такі «підозри» висловить хоча б один із членів ЄС. Про відсутність зрушень свідчило й те, що термін проведення переговорів визначався в 10–15 років, а це фактично ставило під питання саму ідею членства в Євросоюзі. Водночас гостре неприйняття Анкари викликали спроби ЄС висунути низку «додаткових умов» членства, зокрема визнати Кіпр, обмежити вільний доступ на європейський ринок турецьких робітників, публічно вибачитися за геноцид вірменів на початку ХХ ст. тощо.

Збільшенню можливостей Туреччини активніше розбудовувати свої зовнішньополітичні відносини сприяло економічне зростання країни, що почалося після 2002 р. Адаже до цього перспективні політичні ініціативи не були забезпечені економічними важелями. Нині турецька економіка є найпотужнішою серед мусульманських країн. У 2008 р. турецький ВВП склав 930,9 млрд дол., а саудівський – лише 600 млрд дол. США. Навіть під час світової фінансово-економічної кризи турецькі темпи зростання економіки були найвищими в Європі. Посилення позицій Туреччини, на думку відомого дослідника її

політики М. Алієва, пов'язане з її власним досвідом модернізації, що реалізується через сучасні універсальні технології розвитку, коли робиться акцент на регіональних економічних інтересах, енергії приватного капіталу [1]. Дійсно, турецькі приватні фірми активно діють у Близькосхідному регіоні, а сам турецький капітал кооперується з провідними транснаціональними корпораціями, виконуючи функцію посередника. Проникнення турецького капіталу за кордон фінансується також за рахунок державної допомоги Анкари.

За останні десятиліття, незважаючи на внутрішні проблеми, ТР здійснила успішну модернізацію і вийшла у 2009 р. на 16 місце серед найбільших економік світу за обсягом внутрішнього валового продукту (880 млрд дол. США) [11]. За оцінками В. Желтова, в економічному плані всі країни даного регіону, безсумнівно, виграли б, якби вдалося поєднати на основі взаємного інтересу капітали нафтовидобувних країн зі знаннями, уміннями й технологіями Туреччини [5].

Іншим потенційно важливим чинником є зацікавленість Заходу у втіленні зовнішньополітичних стратегій Туреччини з метою впорядкування відносин у регіоні задля вільної реалізації економічних проектів, де роль Анкари передбачається як стороннього неупередженого учасника. Нині ТР сприймається як унікальна держава, що вдало диверсифікує зовнішню політику, залишаючись стратегічним партнером Європи та Сполучених Штатів, і є одночасно стабільним лідером у природному для себе середовищі ісламських країн. Тут вона виконує функції, з якими не може впоратися коаліція західних країн, про що свідчать їх невдалі антитерористичні операції у регіоні.

Дана ідея обстоювалася ще С. Хантінгтоном у праці «Зіткнення цивілізацій», де автор висловив думку, що відсутність ісламської стрижневої держави – основна причина внутрішніх і зовнішніх конфліктів, що тривають, властивих ісламу [12]. Усвідомлення своєї ролі без згуртованості – ось джерело слабкості ісламу і джерело, від якого виходить загроза іншим країнам, переконаний С. Хантінгтон. Ісламська стержнева держава, на його думку, повинна мати економічні ресурси, військову потужність, організаторські здібності, а також ісламську ідентичність і відданість, щоб стати політичним і релігійним лідером. Претендентами на цю роль він бачив шість держав: Індонезію, Єгипет, Саудівську Аравію, Пакистан, Іран і Туреччину. Крім того, турецьке впливо-ве позиціонування, особливо в мусульман-

ських країнах Кавказу та Середньої Азії, традиційно вітається США і ЄС як противага можливому впливу Ірану.

Новітні кроки Туреччини на шляху до зміцнення своїх позицій на Близькому Сході

Мусульманські країни Близького Сходу відчують необхідність подолання роз'єднаності, політичних та економічних протиріч, усунення технічних і адміністративних бар'єрів на шляху розвитку регіональної інтеграції. Нині Туреччина підписала угоди про вільну торгівлю з Єгиптом, Йорданією, Ліваном, Сирією, Палестиною і Тунісом. Туреччина має безвізовий режим із Йорданією, Ліваном, Сирією, Лівією, Тунісом і Марокко. Тому всі перелічені країни можна вважати її стратегічними партнерами у регіоні, а відповідно і союзниками. Оскільки Туреччина не планує експансії на Близькому Сході й не має територіальних претензій до арабських країн, вона об'єктивно здатна примирити арабський світ, причому не військовим способом, а політично, культурно, за допомогою «м'якої сили», зокрема виконуючи роль арбітра.

Переговори. Останнім часом Туреччина успішно організовує різного роду з'їзди і саміти як усіх ісламських держав, так і окремі двосторонні зустрічі [13].

Довідково. За останній рік з ініціативи ТР відбулися численні міждержавні зустрічі з метою врегулювання близькосхідних кризових питань і поглиблення регіональної співпраці: 18 вересня 2012 р. – зустріч у Каїрі «Контактної групи» країн Близького Сходу, створеної для врегулювання кризи в Єгипті; 16 жовтня 2012 р. прем'єр-міністр Р. Ердоган зустрівся з президентом Ірану М. Ахмадінежадом під час саміту Організації економічного співробітництва, який відбувся у м. Баку; 25 листопада 2012 р. Туреччина та Ізраїль на зустрічі в Каїрі обговорили вимоги ТР про зняття блокади сектора Газа; 2 грудня 2012 р. у Стамбулі відбувся форум турецько-арабської співпраці, де обговорювалася ситуація у Палестині та Сирії; 7 грудня 2012 р. Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун прибув до Туреччини, де за участі президента А. Гюля та прем'єр-міністра Р. Ердогана обговорив ситуацію в Сирії, Палестині та Іраку; 10 грудня 2012 р. глава Палестини Махмуд Аббас прибув до Туреччини з офіційним візитом після присвоєння Палестині статусу держави-спостерігача в ООН за підтримки Туреччини; 12 грудня 2012 р. президент

Туреччини А. Гюль у рамках 7-го потрійного саміту Туреччина – Афганістан – Пакистан провів зустрічі з президентами Афганістану Хамідом Карзаєм і Пакистану Асіф Алі Зардари; 5 вересня 2013 р. у Санкт-Петербурзі відбулася дводенна зустріч глав держав та урядів двадцяти економічно найбільш розвинених держав світу (G20), під час якої одним із найважливіших питань стали переговори щодо можливого військового втручання у Сирію у зв'язку зі встановленням факту застосування хімічної зброї.

Ініціативи. Однією з успішних ініціатив ТР стало започаткування у Стамбулі 28 червня 2004 р. на саміті НАТО Стамбульської ініціативи співпраці (СІС), що має на меті зробити внесок у довгострокову глобальну і регіональну безпеку, запропонувавши країнам регіону Великого Близького Сходу двосторонню співпрацю з НАТО у сфері безпеки [14; с. 205]. Спочатку ця ініціатива була націлена на взаємодію з країнами Ради співробітництва арабських держав Перської затоки – Бахрейном, Катаром, Кувейтом, Об'єднаними Арабськими Еміратами, Оманом і Саудівською Аравією. Однак тепер вона відкрита для всіх зацікавлених країн регіону Великого Близького Сходу.

Заслугує на окрему увагу розвиток відносин Туреччини з ісламськими країнами найближчого оточення. Зокрема, у червні 2005 р. було підписано рамкову угоду між ТР і Радою співробітництва арабських держав Перської затоки щодо початку переговорів про укладання Угоди про вільну торгівлю, підписання якої стане можливим після прийняття країнами-членами ГСС рішення стосовно запровадження єдиної валюти. На додаток до угод про вільну торгівлю, які Туреччиною вже підписано з Палестиною, Марокко, Тунісом, Єгиптом і Сирією, ведуться відповідні переговори ще з шістьма арабськими країнами, серед яких Йорданія та Ліван.

Показовим прикладом є те, що 20 травня 2013 р. турецький уряд прийняв рішення про надання матеріальної підтримки країнам із низьким рівнем життя, зокрема Єгипту, Йорданії, Лівії, Тунісу, Марокко і Ємену. Зокрема, для цього були перераховані кошти у Перехідний фонд допомоги, створений Світовим банком.

Економічні зв'язки. Прагнучи посилити свою роль на Близькому Сході, останніми роками ТР послідовно зміцнює свої двосторонні та багатосторонні відносини з арабськими країнами. Враховуючи, що багато цих країн упродовж тривалого періоду були час-

тинами Османської імперії, Анкара прагне до зміцнення культурних, соціальних і релігійних контактів з арабським світом.

Довідково. Президент А. Гюль і прем'єр-міністр Р. Ердоган доволі часто відвідують арабські країни з метою розвитку торгівлі та зміцнення відносин із ними. Обсяг товарообігу між ТР та арабськими країнами зріс із 13 млрд дол. у 2004 р. до 33,5 млрд дол. у 2010 р. (у 2010 р. обсяг товарообігу ТР з усіма державами світу збільшився порівняно з попереднім роком на 24 %, сягнувши близько 300 млрд дол. (185 млрд дол. імпорту і 115 млрд дол. експорту). Арабські інвестиції в Туреччині досягли 14 млрд дол. у турецькі будівельні компанії, задіяні в реалізації кількох тисяч проектів загальною вартістю 190 млрд дол. у 80 країнах світу, до числа яких входять майже всі арабські країни [2]. Це створює умови для встановлення сприятливого середовища для міждержавного діалогу із ТР, традиційно активної у політиці нафтогазового транзиту.

Суверенізація політики Близького Сходу. Специфічною рисою лідерства ТР у Близькосхідному регіоні є її спротив щодо втручання у регіональні справи «третіх» країн, що не належать до цього регіону. Анкара неодноразово заявляла про свою тверду негативну позицію щодо участі «зовнішніх сил» у вирішенні регіональних питань, особливо у випадку прямої присутності, адже це могло б призвести до порушення і так слабкого балансу сил у стратегічно важливому регіоні. Позиція Анкари залишається незмінною, навіть якщо таким «зовнішнім гравцем» є її стратегічний союзник – Сполучені Штати чи країни-партнери по НАТО.

Тим не менше, ПСР, незважаючи на складнощі, що виникли, наприклад, у результаті відмови турецького парламенту 1 березня 2003 р. надати територію країни американським військам для участі у військових операціях проти Іраку, намагається підтримувати зі США та ЄС тісні відносини [15]. У цьому рішучому для Туреччини кроці, зробленому під керівництвом правлячої ПСР, проявилася абсолютно нова для всього регіону ситуація [7]. Однак це неодноразово призводило до зростання напруженості у двосторонніх турецько-американських відносинах та відносинах Туреччини з НАТО [16, с. 880].

Важливо також відзначити, що завдяки своєчасному запровадженню виваженої політичної стратегії ТР вдалося зменшити залежність власної зовнішньої політики від країн

Заходу, які були змушені рахуватися з позицією Анкари при вирішенні питань транспортування енергоносіїв, впливу на регіональні військові конфлікти, активізації міждержавних стосунків та підтримки прозахідних держав-сателітів. Усе це отримало позитивну оцінку більшості країн регіону та визнання ТР як повноправного гравця у регіоні з боку ЄС і США. Союзники ТР вважають її політику лідерства найважливішим чинником у забезпеченні співробітництва, політичної та економічної стабільності. За оцінками Н. Мхитарян, цей чинник також сприяв повторній перемозі на парламентських виборах 2011 р. Партії справедливості та розвитку [6; с. 180].

Одним із пріоритетних напрямків суверенізації політики країн Близькосхідного регіону є горизонтальний вектор співпраці Туреччина – Іран – Пакистан, який базується на тому, що чисельність населення трьох країн сягає 300 млн осіб і може суттєво впливати на ситуацію у регіоні. Понад те, до тристоронніх відносин цих країн можуть долучитися також Азербайджан, Афганістан, Туркменистан, Узбекистан, Таджикистан, Ірак.

Лідерство ТР під час урегулювання близькосхідних криз. Туреччина чітко формує власні геополітичні інтереси, зокрема щодо інтеграційних процесів на Близькому Сході. На думку О. Гаджієва, в умовах нестабільної регіональної обстановки ТР прагне адаптувати свою зовнішню політику до міжнародних реалій. Фактично Туреччина поступово перестає бути «мостом» і стає «моделлю» для країн Близькосхідного регіону [15].

Засадничим вважається напрямок регіональної співпраці «Північ – Південь» із вектором Туреччина – Сирія – Ліван – Йорданія – Єгипет, зі включенням Палестини та Ізраїлю. Виграшним у зовнішній політиці ТР є те, що, дотримуючись пріоритету демократичного ісламського урядування на противагу одноосібному правлінню, вона опинилася в опозиції до всіх авторитарних арабських режимів, що сприяло зростанню її популярності в арабському світі [5]. Серед найгостріших конфліктів, які в умовах покращення відносин з арабським світом видаються потенційно можливими для врегулювання ТР, можна назвати арабо-ізраїльський конфлікт і новий сплеск сирійської проблеми.

Зближення з арабськими країнами супроводжувалось одночасно з деякими ознаками послаблення турецько-ізраїльських зв'язків. ТР рухається в напрямку арабського світу з 90-х років, проте перешкодою були як секулярні та проєвропейські рухи у країні, так і арабські підозри щодо подвійних стан-

дартів турецької політики стосовно **Ізраїлю**. Арабський світ підтримав прихід до влади Р. Ердогана та обрану його урядом тверду позицію щодо Ізраїлю. У палестинсько-ізраїльському конфлікті нове турецьке керівництво стабільно підтримувало палестинців на шляху до самовизначення. Колишнє турецько-ізраїльське «стратегічне партнерство» фактично заважало активізації ролі ТР як лідера не тільки в арабському, але і в ісламському світі. Для Туреччини ще 20 років тому Ізраїль першочергово був джерелом отримання високотехнологічних озброєнь, які вона не могла отримати з інших країн. Нова стратегія щодо Ізраїлю досягла піку підтримки з боку арабських країн на економічному форумі в Давосі після інциденту щодо подій у секторі Газа (2009 р.), коли Р. Ердоган заявив, що його совість не дозволяє йому «зустрічатися з ізраїльтянами в той час, коли уряд А. Шарона продовжує знищувати палестинське керівництво і скоює терористичні акції проти палестинського народу».

Призупинення розвитку турецько-ізраїльських відносин погрожує посиленням ізоляції Ізраїлю на Близькому Сході. Але погіршення турецько-ізраїльських відносин навряд чи призведе до різкого загострення відносин між країнами. Швидше за все, динаміка їх розвитку, особливо у військово-політичній сфері, дещо загальмується й надасть іміджевих дивідендів у зближенні політичних та економічних проєктів ТР з арабським світом.

Показовим є ставлення ТР до врегулювання конфліктогенної обстановки у **Сирії**. Маючи гарантію підтримки у зв'язку з членством у НАТО, Туреччина як союзник США, країна-член НАТО (єдина мусульманська країна в Альянсі) демонструє готовність вести рішучу стратегічну лінію у політичних колізіях регіону й водночас забезпечити реалізацію своїх національних інтересів. Незважаючи на поліпшення останнім часом стосунків із Сирією, ТР рішуче приєдналася до коаліції держав, що здійснюють санкціонований тиск на режим Б. Асада. Ю. Седляр робить висновок, що саме регіональне лідерство, а не турецько-американські відносини, є тією обставиною, яка спонукає ТР підтримувати стратегію ізоляції Дамаска як способу вирішення сирійської кризи.

Деякими фахівцями сирійська блокада ТР видається прикладом прояву її лідерських амбіцій [19]. Глава національної коаліції Іраку Ібрахім Джафарі в інтерв'ю турецькій газеті «Юрт» повідомив про те, що у разі зміни режиму в ісламських країнах Анкара зміцнить у них свій вплив [22]. За словами російського

експерта С. Дружиловського, справжніми причинами тривалого конфлікту на Близькому Сході є спроба ослаблення конкурентоспроможності держав регіону за допомогою локалізації атак талібів і терористів «Аль-Каїди», що дає змогу успішно освоювати нові природні ресурси та реалізовувати в цих країнах комерційні проекти задля отримання прибутку [23]. І саме в такому сенсі врегулювання конфлікту за допомогою усунення режиму Б. Асада для Туреччини є найбільш прийнятним, оскільки це знизить загрозу появи коаліції регіональних конкурентів, зокрема тандему Сирії з Іраном, що і є пріоритетною метою національної стратегії лідерства ТР на Близькому Сході.

У Сирії проглядаються ознаки конкуренції, що дедалі зростає, між Туреччиною та її регіональним конкурентом – Іраном. Тому вірогідно, що ТР як найбільший партнер Заходу, природно інтегрований у мусульманський світ, залишатиметься найбільш прийнятним лідером Близькосхідного регіону, а отже, і надійним, безпечним партнером, союзником ЄС і США. Водночас усе це гарантуватиме Анкарі сприятливі умови для втілення її зовнішньополітичної стратегії у цьому регіоні.

У зв'язку з відсутністю на даному етапі ісламського регіонального лідера важливого значення набуває суперництво Туреччини та Ірану за розподіл сфер впливу. У зовнішній політиці Ірану можна виділити дві довготермінові цілі – досягнення регіональної гегемонії та поширення ісламу шіїтського напрямку. Суперництво між Туреччиною та Іраном в арабському світі можна розглядати в контексті протистояння між прихильниками поміркованості й екстремізму. Історично Іран перебував у складі «екстремістського» блоку (Сирія, «Хізбалла» і ХАМАС), а Туреччина увійшла до «поміркованої» осі «6+3», представленої країнами Затоки, Єгиптом, Йорданією, Іраком. Протягом останніх років Іран розпочав наступ, спрямований на поліпшення стосунків і пошук союзників, передусім серед країн Затоки, насамперед ідеться про ОАЕ та Бахрейн. Відновлення контактів з Іраном відкрило шляхи для налагодження зв'язків з іншими країнами Затоки, зокрема Оману і Кувейту. Тому не виключено, що шиїти та суніти змагатимуться за геополітичну гегемонію у регіоні, залучаючи до своїх союзів держави міжконфесійного конфлікту на кшталт Бахрейну, Лівану та Саудівської Аравії, Іраку і Палестини.

З 2010 р. відбувається відновлення діалогу між Туреччиною та **Україною**, що в контексті зростання лідерських позицій ТР на Близькому

Сході відкриває нові перспективи. Як і для європейських партнерів, Туреччина – ключова держава для України у розвиткові взаємин із країнами Східного Середземномор'я та Близького Сходу. ТР розглядає свої відносини з Києвом з точки зору завдання заснування з Україною (за участі Росії та Болгарії) Ради стратегічного партнерства, діяльність якої передбачає створення зони вільної торгівлі, скасування візового режиму, розвиток транспортних коридорів і підтримання безпеки в Чорноморському регіоні. Це особливо актуально, оскільки нині ТР займає друге місце (після Росії) серед імпортерів українських товарів. Україна і ТР є взаємодоповнюючими сторонами транспортно-комунікаційного коридору, що зв'язує Європу з Азією в єдину магістральну систему.

Головними стратегічними інтересами України в Чорноморському регіоні є диверсифікація джерел енергопостачання за рахунок ресурсів Каспію, вихід на ринки країн Близького Сходу й Центральної Азії шляхом створення зручних і безпечних трансрегіональних транспортних комунікацій. Іншим пріоритетним завданням для України є створення регіональної чорноморської системи колективної безпеки для усунення загроз власній безпеці зі Сходу, особливо з конфліктних районів (нелегальна міграція, міжнародний тероризм, наркотрафік), шляхом створення спільних регіональних механізмів. Разом із Туреччиною Україна зможе гарантувати безпеку в Чорноморському регіоні, стабілізуючим чином впливаючи на весь Близький Схід, для чого обидві держави обов'язково мають брати діяльну участь у створенні загальноєвропейської системи колективної безпеки.

Саме тому українсько-турецькі відносини співробітництва набувають важливого значення і мають стійку тенденцію до переростання в найближчій перспективі у стратегічно-партнерські, тобто такі, які передбачають наявність двох і більше стратегічних сфер співробітництва між державами.

Висновки

Зовнішня стратегія Туреччини, чия могутність зростає, передбачає власний логічно виправданий послідовний курс на лідерство. У зв'язку з призупиненням дипломатичного процесу, спрямованого на євроінтеграцію, уряд країни прогнозовано переглянув головний акцент у зовнішній політиці, змістивши його у бік Близького Сходу. Після приходу до влади прем'єр-міністра Р. Ердогана турецька політика «неоосманізму» набула

значної підтримки серед населення з огляду на її успішність і конструктивність. Згідно з її ключовими положеннями вважається, що саме Туреччина повинна взяти на себе роль регіонального лідера задля уникнення утворення прірви між ісламом і Заходом. За сприятливих умов для реалізації даної зовнішньополітичної стратегії у вигляді економічного піднесення, поміркованого іміджу міжнародного гравця для країн Заходу та лояльного ставлення ісламських країн, ТР має всі шанси досягти бажаних цілей.

Зовнішня політика Туреччини набирає обертів, суверенізується. Поки що ТР є регіональною силою середньої потужності, але не наддержавою. Це підтверджують її числен-

ні успіхи дипломатичного посередництва при врегулюванні конфліктів у Близькосхідному регіоні. Понад те, ТР більше не може сприйматися як агент західного світу, посередник у переговорах Сходу і Заходу. Стратегія лідерства ТР передбачає реалізацію власної економічної та політичної вигоди у даному регіоні, що поступово витіснятиме США та Захід із «зони своїх інтересів». У процесі втілення цієї мети Туреччина за рахунок позиціонування себе як бажаного партнера для США, країн Євросоюзу та РФ вдало балансуватиме між їх інтересами, перебираючи на себе їх ролі у врегулюванні близькосхідних питань і завдяки цьому здобуватиме все більшої рівноправності у відносинах із ними.

Список використаних джерел

1. *Алієв М.* Зовнішня політика Туреччини наприкінці 90-х рр. ХХ ст – на початку ХХІ ст / М. Алієв // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : збірник наукових праць. – Рівне : 2009. – № 17. – С. 173–177.
2. *Волович А. А.* Турция и «арабские революции» 2011 года / А. А. Волович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2011/26-05-11a.htm>
3. *Дівак В. В.* Країни «Великого Близького Сходу» та Північної Африки в контексті глобального переформатування регіону / В. В. Дівак // Держава і право. – 2012. – № 56. – С. 573–584.
4. *Краснопольова Л. Д.* Регіональна інтеграція на Близькому Сході : ретроспектива і перспектива / Л. Д. Краснопольова // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Х. : Видавництво ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – № 912 : сер. «Питання політології», Вип. 17. – 2010. – С. 260–265.
5. *Желтов В. В.* Иран, Турция и арабские революции / В. В. Желтов, М. В. Желтов // Социогуманитарный вестник. – Изд-во : Российский государственный торгово-экономический университет ; 2012. – № 1. – С. 93–98
6. *Мхитарян Н. І.* Особливості формування сучасної зовнішньої політики Туреччини / Н. І. Мхитарян // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 1. – С. 177–182.
7. *Бахревский Е.* Политика «нового османизма» Турции и постсоветское пространство / Е. Бахревский [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://regnum.ru/news/1467970.html>
8. *Коцюруба К. О.* Арабські революції як перше реальне випробування нової стратегічної концепції НАТО / К. О. Коцюруба // Проблеми міжнародних відносин : збірник наукових праць ; КиМУ – 2012. – № 5. – С. 181–192.
9. *Рудь І. М.* Зовнішня політика Туреччини на сучасному етапі та її роль в інтеграції у Чорноморському регіоні / І. М. Рудь // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : наук. вісник : зб. наук. праць. К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Спецвипуск. – С. 632–639.
10. *Нікітіна М. Г.* Туреччина : розширення інтеграційного співробітництва / М. Г. Нікітіна, К. А. Гріваков // Проблеми й перспективи розвитку співробітництва між країнами Південно-Східної Європи в рамках Чорноморського економічного співробітництва й ГУАМ : зб. наук. праць. – Донецьк : 2008. – С. 70–71.
11. *Дергачов В.* Многопартнерская геополитика Турции / В. Дергачов // Вестник аналитики. – 2010. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.isoa.ru/index.php>
12. *Хантінгтон С.* Зіткнення цивілізацій / С. Хантінгтон // Філософська і соціологічна думка. – 1996. – № 1–2. – С. 9–30.
13. *Терехов Р. С.* Тюркский фактор во внешней политике Турции : современные тенденции / Р. С. Терехов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.idmedina.ru/books/materials/turkology/1/turk_terehov.htm
14. *Волович О. О.* Развитие співпраці між НАТО і країнами Близького Сходу / О. О. Волович // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 4 (13). – С. 200–211.
15. *Гаджиев А. Г.* Особенности внешней политики ПСР и роль США в ее формировании / А. Г. Гаджиев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2010/10-05-10a.htm>
16. *Габер Є. В.* Політика Туреччини в Чорноморському регіоні / Є. В. Габер // Вісник Одеського національного університету. – Одеса : Астрапринт, 2011. – Том 16, № 10. – С. 876–886.

17. *Ібрагімова Т. С.* Регіональні лідери : амбіції та вплив на глобальні трансформації (на прикладі Туреччини) / Т. С. Ібрагімова // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2012. – № 18. – С. 103–109.

18. *Сирійська* пожежа може «підпалити» весь Близький Схід // Deutsche Welle [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.de/сирійська-пожежа-може-підпалити-весь-близький-схід/a-17055993>

19. *Седляр Ю. О.* Політика санкцій проти Сирії у дипломатії Туреччини як складова її регіонального лідерства? / Ю. О. Седляр // Гілея : наук. вісн. : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Укр. акад. наук ; [голов. ред. : В. М. Вашкевич]. – К. : НПУ, 2004. – № 12 (67). – С. 741–746.

20. *В Турції* почали возводити стіну на участку границі з Сирією // ІА Інтерфакс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interfax.ru/world/news.asp?id=333203&sw=%F1%E8%F0%E8%FF+%F2%F3%F0%F6%E8%FF&bd=13&bm=9&by=2013&ed=13&em=10&ey=2013&secid=0&mp=1&p=1>

21. *Керри* : арабские страны предложили «оплатить» вторжение в Сирию // РІА Новости [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ria.ru/arab_riot/20130904/960840743.html

22. *Внешняя* політика Турції в отношении своих соседей обречена на поражение // Русская служба радио Ирана [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://russian.irib.ir/news/blizhni-vastok/item/170694>

23. *Дружиловский С. Б.* Конфликт в Афганистане выгоден всем, кроме афганского народа / С. Б. Дружиловский [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mgimo.ru/users/document1351.phtml>

24. *Кулешова К. І.* До питання про визначення турецької моделі / К. І. Кулешова // Вісник Одеського національного університету. – Одеса : Астрапринт, 2011. – Том 16. – № 8. – С. 180–192.